

Gheorghe MOLDOVANU

BILINGVISM, DIGLOSIE, CONFLICT LINGVISTIC: O DISOCIERE UTILĂ PENTRU ANALIZA LIMBILOR ÎN CONTACT

1. INTRODUCERE

Oricine își propune să examineze coexistența limbilor în contact se confruntă în mod inevitabil cu probleme de ordin conceptual și terminologic legate, în primul rând, de confuzia termenilor și conceptelor de *bilingvism* și *diglosie*. Considerate, din punct de vedere etimologic, sinonime (Jardel, 1979, p. 27; Rafitson, 1996, p. 271), aceste două noțiuni și-au extins semnificația, evoluând pe căi diferite. Deși în literatura sociolingvistică actuală se observă tendința de operare a unei distincții din ce în ce mai clare dintre conceptele luate în discuție, specialiștii nu au ajuns la o părere unanimă.

Dat fiind faptul că analiza dinamicii limbilor în contact nu va fi înțeleasă just fără o precizare prealabilă a accepțiunii în care vor fi folosiți termenii *bilingvism* și *diglosie* și fără o circumscriere exactă a noțiunilor teoretice și a realităților lingvistice acoperite de aceștia, vom prezenta, în cele ce urmează, poziția teoretică pe care ne situăm și din a cărei perspectivă ne vom referi la politica și realitatea lingvistică din Republica Moldova. La rândul său, delimitarea

clară a conceptelor sus-numite ne va permite să aruncăm o rază de lumină asupra noțiunii de *conflict lingvistic*.

2. BILINGVISM ȘI DIGLOSIE

Actualmente, în literatura de specialitate se face simțită tendința de a utiliza termenul *bilingvism* în cazul în care este vorba de limbă ca obiect de studiu (Charpentier, 1982, p. 65), în timp ce termenul *diglosie* apare cu precădere în studiile sociolingvistice (Ibidem; Rafitson, 1996, p. 271).

2.1. Bilingvismul: un comportament

Înscrierea problemelor bilingvistice în curentul actual al reflecțiilor și preocupărilor care privesc relațiile complexe dintre limbă și societate a reanimat discuțiile consacrate fenomenului sus-numit (Tabouret-Keller, 1982). Astfel, s-a menționat că bilingvismul poate fi abordat dintr-o multitudine de puncte de vedere, care reprezintă discipline autonome (Tabouret-Keller, 1972, p.305-310; Mackey, 1968, p. 554-584).

Bibliografia internațională consacrată problemelor bilingvistice este destul de bogată și reunește investigații întreprinse, de regulă, izolat, din mai multe perspective: cea strict lingvistică (vezi și Weinreich, 1953), cea psihologică și psiholingvistică (vezi și Fishman, 1971 a, p. 87), cea sociologică și sociolingvistică (vezi și Kloss, 1966, p. 14; Martinet, 1982, p. 13).

Astfel, în cazul în care cercetătorul privilegiază *perspectiva lingvistică*, bilingvismul este ana-

lizat prin prisma contactelor dintre limbi, adică prin prisma *interferenței*¹, fenomen care își găsește reflectare în vorbirea persoanelor bilingve. Aceasta, pentru că „bilingvism is not a phenomenon of language; it is a characteristic of its use. It does not belong to the domain of language but of parole” (Mackey, 1968, p. 554).

Interferența poate să se manifeste la nivelul subsistemului fonologic, morfologic, semantic, lexical și chiar gramatical (Weinreich, 1953; Mackey, 1968, p. 569-583). De aici, apare necesitatea distincției între *interferență* ca fenomen al vorbirii și *împrumut lingvistic* ca „parte integrantă a structurii limbii” (Haugen, 1956, p. 40), interferența având un caracter individual și aleatoriu, iar împrumutul – un caracter sistemic. H. Kloss sublinia, totodată, că interferența depinde într-o mare măsură de distanța lingvistică dintre idiomurile² respective (Kloss, 1966, p. 16).

Fenomenul bilingvismului poate fi analizat și din *punctul de vedere al pedagogiei*. Dacă termenul *bilingvism* se utilizează, de exemplu, în sintagma *bilingvism preșcolar*, este clar că fenomenul în cauză se analizează dintr-o perspectivă psihologică și pedagogică. O definiție a bilingvismului din perspectiva psiholingvistică se întâlnește în lucrările clasice și în dicționare (vezi și Bloomfield, 1933, p. 56; Haugen, 1953, p. 7; Marouzeau, 1951)³. În acest caz, bilingvismul trebuie înțeles ca un tip de comportament al individului, care presupune cunoașterea și utilizarea alternativă a cel puțin două limbi.

Referindu-se la geneza bilingvismului, specialiștii fac distincție între individul care a studiat două limbi simultan și cel care a studiat o a doua limbă (limba secundă) după însușirea unei prime limbi (limba primară), aceasta fiind, de regulă, limba maternă. Din acest punct de vedere, primul va fi considerat *bilingv*, iar al doilea *diglot* (Jardel, 1979, p. 26). Bilingvul utilizează, cu măiestrie, ambele coduri lingvistice, pe când diglotul manipulează, cu mai multă ușurință, limba maternă. În funcție de gradul de cunoaștere și de utilizare a sistemelor lingvistice respective de către locutori, bilingvismul poate fi *activ* (ambele idiomuri sunt atât înțelese, cât și utilizate efectiv) sau *pasiv* (unul dintre coduri este numai înțeles, fără să fie utilizat).

În funcție de originea sa, bilingvismul poate fi repartizat în trei categorii (cf. Kloss, 1966, p. 14): *natural* (rezultat al căsătoriilor mixte ori al contactului cu alte popoare – în localități multilingve și / sau în apropierea frontierelor care despart două arii lingvistice distincte); *voluntar* (dobândit din dorința indivizilor, în general, fără să existe condițiile expuse mai sus) și *decretat* (impus la nivelul comunității lingvistice împotriva dorințelor cetățenilor). Aceasta a fost politica promovată de Rusia țaristă față de basarabeni, de Germania, înainte de 1914, față de polonezi, de Ungaria, înainte de 1914, față de minoritățile nemaghiare, de imperiul sovietic față de popoarele neruse.

În fine, bilingvismul poate fi abordat în *perspectivă sociolingvis-*

tică. Din acest punct de vedere, bilingvismul ca formă de manifestare a unei realități sociale este examinat la nivelul comunității și nu la cel al individului. În cazul bilingvismului *colectiv (social)*, funcționarea limbilor în contact este determinată de anumite categorii socioculturale și politice.

Dintr-o perspectivă sociologică asupra idiomurilor utilizate în cadrul fenomenului de bilingvism, s-a precizat că rareori acestea dețin, în comunitatea lingvistică dată, un statut identic. H. Kloss (Kloss, 1966, p. 14) propune următoarea ierarhizare a idiomurilor în contact dintr-o societate, luând drept criteriu de analiză statutul legal al acestora: idiomuri *oficiale, neoficiale acceptate și neoficiale proscrise*. Corelând apoi prestigiul sistemelor sociocomunicative cu aspirațiile bilingvilor care le-au adoptat, autorul relevă existența unui *bilingvism de promovare* și a unuia *de concesie* (idem, p. 16). Ultimul apare acolo unde vorbitorii unei limbi de circulație largă pe plan internațional sunt obligați să învețe limba de mai mic prestigiu a concetățenilor lor, care trebuie să învețe prima limbă pentru a-și asigura bunăstarea personală.

Bilingvismul poate constitui un fenomen *accidental (particular)* sau *curent (oficializat)* în cadrul unei comunități lingvistice sau al grupului considerat. Bilingvismul *oficializat* nu presupune însă ca toți vorbitorii, aparținând comunității respective, să fie bilingvi. Existența persoanelor bilingve într-o anumită comunitate presupune existența a două grupuri lingvistice distincte în sânul comunității respective și nicidecum a unei singure comunități bilingve.

Fiind determinat de nevoile de comunicare între membrii comunității, bilingvismul este justificat în măsura în care, în comunitatea dată, există persoane monolingve. După cum a remarcat W. Mackey, „A self-sufficient bilingual community has no reasons to remain bilingual, since a closed community in which everyone is fluent in two languages could get along just as well with one language” (Mackey, 1968, p. 554).

Prin urmare, contrar unor opinii destul de răspândite despre bilingvismul armonios din fosta U.R.S.S. (Швейцер, 1977, p. 118-119; Исаев, 1982, p. 155-160; Губорло, 1979), putem afirma că *bilingvismul social* (Weinreich, 1953) are întotdeauna un caracter *parțial și asimetric*, manifestându-se la nivelul unui grup de vorbitori, și nicidecum un caracter total, înglobând întreaga comunitate lingvistică. Aceasta, în primul rând, pentru că statutul social și prestigiul limbilor în contact nu este niciodată identic. Drept ilustrare poate servi chiar *bilingvismul social* din fostul imperiu sovietic, unde doar vorbitorii limbilor locale erau bilingvi. Rezultatul politicii lingvistice de promovare a *bilingvismului oficializat* este faptul că doar 3% de ruși cunoșteau, în afară de rusă, limba unei alte națiuni din U.R.S.S.; în același timp, 43% de neruși erau bilingvi, cea de-a doua limbă vorbită de ei fiind rusa (Lapierre, 1988).

După părerea noastră, noțiunea de *bilingvism social* trebuie examinată cu multă precauție. Bilingvismul social, revendicat adesea de statele care doresc să-și

etaleze liberalismul lingvistic sau de grupurile lingvistice dominate care revendică dreptul lor la supraviețuire, întrunește, de fapt, toate caracteristicile proprii unei situații de diglosie. Se pare că bilingvismul social, în genere, nu este un fenomen valabil în societatea modernă (vezi și Kremnitz, 1980, p. 93-112).

Așadar, abordarea în perspectivă sociologică a bilingvismului social a pus în evidență, în mod deosebit, ierarhizarea funcțională a idiomurilor utilizate (ierarhizare realizată pe baza diferenței de statut sociocultural al acestora). Pentru a desemna această diferențiere funcțională din repertoriul verbal al comunității naționale s-a recurs la conceptul și termenul de *diglosie*.

2.2. Diglosia: o situație socială

Termenul *diglosie* a fost utilizat pentru prima dată în lingvistică de elenistul francez J. Psichari (Psichari, 1928) pentru a caracteriza situația sociolingvistică din Grecia unde se făcea o diferențiere clară între greaca scrisă și greaca vorbită, aceasta din urmă fiind considerată de puriști o limbă vulgară. Din aceeași perspectivă, J. Psichari a descris situația de diglosie dintre franceza normativă și franceza populară.

Conceptul de *diglosie* a intrat în vocabularul lingviștilor, iar mai apoi, cu precădere, în cel al sociolingviștilor, după ce Ch. Ferguson a caracterizat și a definit acest fenomen ca o situație lingvistică relativ stabilă, „...in which, in addition to the primary dialects of the language [(...)], there is a very

divergent, highly codified (often grammatically more complex) superposed variety, the vehicle of a large and respected body of written literature, [...], which is learned largely by formal education and is used for most written and formal spoken purposes but is not used by any sector of the community for ordinary conversation” (Ferguson, 1959, p. 336).

Ch. Ferguson a reluat acest termen și l-a utilizat, după cum se vede din definiția de mai sus, pentru a descrie situația lingvistică în care două varietăți ale uneia și aceleași limbi se folosesc pentru comunicarea în interiorul unei comunități naționale, fiecare dintre ele având funcții specifice și statute sociale diferite. Una dintre varietăți (*varietatea înaltă, H[igh]*) are un statut social superior, în virtutea cărui fapt este utilizată în comunicarea oficială, iar cealaltă – un statut social inferior (*varietatea joasă, L[ow]*) (Ferguson, 1959, p. 336 și urm.), fiind utilizată în comunicarea informală.

Definiția diglosiei dată de Ch. Ferguson pune, în special, accentul pe noțiunea de *inegalitate a idiomurilor în contact* (subl. noastră), deși trăsăturile specifice preconizate pentru diagnosticarea unei situații de *diglosie* se împart în două categorii:

– trăsături lingvistice care fac trimitere la noțiunea de înrudire genetică a limbilor sau la noțiunea de varietăți ale uneia și aceleași limbi. Natura divergențelor între cele două idiomuri justifică distincția între varietatea înaltă și varietatea joasă, varietatea înaltă având o structură sintactică și morfologică

mai complexă, un lexic mai bogat, în special, în domeniul tehnico-științific, etc.;

– trăsături sociolingvistice care țin de inegalitatea socioculturală susceptibilă să se manifeste sub diverse forme și care justifică o dată în plus opoziția între varietatea înaltă și varietatea joasă: inegalitatea frecvenței de utilizare, inegalitatea statutului social, inegalitatea modului de însușire etc.

Trăsăturile definitorii propuse de Ch. Ferguson (complementaritatea funcțională, standardizarea, prestigiul, stabilitatea, modul de însușire, patrimoniul literar și distanța lingvistică) au avantajul de a prezenta o viziune simplă și, prin urmare, atrăgătoare asupra *diglosiei*: o situație sociolingvistică clară, stabilă și armonioasă. Realitatea lingvistică însă, de cele mai multe ori, este diferită: situații lingvistice asemănătoare celor descrise de Ch. Ferguson se întâlnesc extrem de rar.

Cu alte cuvinte, deși definiția *diglosiei* propusă de Ch. Ferguson este de o utilitate evidentă pentru sociolingvistică, ea are un caracter restrictiv și nu acoperă întreaga complexitate a cazurilor de *diglosie*. Pornind de la elementele esențiale din definiția dată de lingvistul american, mulți sociolingviști (Gumperz, 1964, p. 37-53; Fishman, 1967, p. 29-38; Fishman, 1971 a, p. 87 și urm.) au extins totuși domeniul de cuprindere al acestui concept și asupra situațiilor în care limbile în contact sunt idiomuri înrudite sau chiar complet diferite.

Ca rezultat al modificărilor efectuate de J. Fishman (Ibidem),

aria de utilizare a noțiunii de *diglosie* s-a lărgit în mod considerabil. Din acest moment, termenul *bilingvism* a început să fie folosit în tandem cu acela de *diglosie*. Sinonimia etimologică a celor doi termeni și incapacitatea celui de-al doilea de a indica prin forma sa internă și structura sa morfologică (cf.: *diglossia*) inegalitatea de statut social a idiomurilor utilizate de o manieră alternativ-complementară au generat numeroase confuzii și ambiguități printre specialiști.

După numeroase studii consacrate diverselor forme de manifestare a *bilingvismului* și *diglosiei*, J. Fishman a reușit să surprindă esența distincției dintre aceste două concepte, afirmând că *bilingvismul* este un fenomen legat de adaptabilitatea lingvistică, pe când *diglosia* este în directă relație cu distribuția socială a funcțiilor limbilor în contact (Fishman, 1971 b, p. 295). Autorul a propus o diferențiere strictă între cele două fenomene, menționând că *bilingvismul* este un fapt individual care ține de domeniul psihologiei și psiholingvisticii, pe când *diglosia* este un fenomen social care intră sub incidența sociolingvisticii (Fishman, 1971 a, p. 87). Recurgând la toate combinațiile posibile între *diglosie* și *bilingvism*, J. Fishman obține patru tipuri de situații pe care le-a inclus în faimosul său tabel: 1) *diglosie și bilingvism*, 2) *bilingvism fără diglosie*, 3) *diglosie fără bilingvism*, 4) *nici bilingvism, nici diglosie* (Ibidem).

Este important să menționăm că odată cu extinderea ariei de utilizare a *diglosiei*, cele șapte trăsături definitorii propuse de Ch. Ferguson

au pierdut o bună parte din forța lor explicativă, ceea ce a diminuat capacitatea noțiunii în cauză de a diferenția și a descrie cu claritate diverse tipuri de situații lingvistice (vezi și Tollefson, 1983, p. 8; Pauwels, 1987, p. 356; Berruto, 1987, p. 57 și urm.). În plus, tabelul propus de J. Fishman nu ține cont de situațiile conflictuale din societate, de dinamica schimbărilor sociale, de faptul că tipul de *diglosie* se schimbă odată cu schimbările intervenite în tipul de relații sociale. Insistând, mai ales, asupra diferențierii funcțiilor atribuite idiomurilor în contact, modificările conceptului de *diglosie* propuse de J. Fishman trec cu vederea faptul că aceste funcții au un prestigiu social diferit.

De aceea, nu este de mirare că noțiunea de *diglosie*, utilizată pe larg de sociolingviștii americani, a suscitată o serie de controverse printre lingviștii francezi. De exemplu, A. Martinet este destul de reticent față de utilizarea termenului *diglosie*, deoarece, în opinia lingvistului, „Il y a tant de possibilités diverses de symbiose entre deux idiomes, qu'on peut préférer conserver un terme comme *bilinguisme* qui les couvre toutes, plutôt que de tenter une classification sur la base d'une dichotomie simpliste” (Martinet, 1969, p. 148-149).

În pofida acestei rezerve a unui lingvist cu renume, termenul *diglosie* s-a încetățenit puțin câte puțin în sociolingvistica internațională, deoarece el adaugă o *dimension sociologică* (subl. noastră) conceptului de bilingvism, asociind astfel, de o manieră strânsă, limba și societatea. Efectiv, dife-

rențierea funcțiilor idiomurilor în contact, determinată, la rândul ei, de diferențierea prestigiului social al acestora, este în relație direct proporțională cu statutul social al membrilor comunității lingvistice naționale. În alți termeni, însușirea și utilizarea unui anumit idiom conferă unui individ (grup) un prestigiu superior, care, pe termen lung, exercită o influență asupra statutului social al acestuia. Viceversa, grupul superior din punct de vedere social este în același timp superior și din punct de vedere lingvistic. Luând în considerare această relație, una din preocupările sociolingviștilor devine analiza relației *limbă dominantă – limbă dominată* (Couderc, 1976) și a conflictelor pe care le poate genera această relație.

Din această perspectivă, pentru diagnosticarea unei situații de *diglosie*, trăsăturile definitorii de ordin lingvistic, cum ar fi, de exemplu, înrudirea genetică a idiomurilor în contact, gradul de standardizare al acestora etc. (Ferguson, 1959, p. 336), sunt lipsite de relevanță și capătă statut de criteriu auxiliar. Dimpotrivă, criteriul sociologic (statutul social diferit al idiomurilor în contact) se deplasează în prim plan și joacă un rol determinant pentru caracteristica fenomenului în chestiune. Astfel, conform unei opinii destul de răspândite (vezi și Ninyoles, 1969; Couderc, 1974), pentru identificarea și definirea unei situații de *diglosie*, criteriul intercomprehenșionii nu este pertinent; important este ca membrii comunității lingvistice naționale să atribuie, pe scara valorilor, în mod oficial sau

neoficial, un statut diferit idiomurilor în contact.

O atare abordare a *diglosiei* semnifică o abandonare a terminologiei pur descriptive și statice utilizată în sociolingvistica americană. Preocupată de dezvăluirea tensiunilor interne care se ascund după paravanul cuvintelor, analiza sociolingvistică modernă a fenomenului respectiv capătă o dimensiune profundă și responsabilă. Prin prisma acestei analize, problemele legate de limbă nu sunt examinate doar din punct de vedere lingvistic. Rolul central în această analiză se atribuie locutorilor limbii, luând în considerare situația sociopolitică în care limba dată este vorbită.

După cum se vede, disocieria *bilingvismului* și a *diglosiei* nu este o simplă problemă de stabilire a unei preferințe terminologice. Redefinirea conceptului de diglosie care s-a conturat și s-a cimentat în contextul luptei unor grupuri lingvistice pentru emanciparea socială, politică și lingvistică înseamnă introducerea unei dimensiuni noi, a celei de dominație, la nivelul comunității naționale, a unei limbi A asupra unei limbi B (vezi și Couderc, 1974). Cu alte cuvinte, identificarea și analiza *diglosiei* în această accepțiune este legată, în mod obligatoriu, de examinarea fenomenului social de *dominație-subordonare*.

3. DIGLOSIE ȘI CONFLICT LINGVISTIC

Pornind de la definiția revizuită a diglosiei, lingvistul de origine catalană L. Aracil (Aracil, 1965) a introdus în circuitul științific con-

ceptul de *conflict lingvistic*, reluat ceva mai târziu de R. Ninyoles (Ninyoles, 1969) într-o lucrare devenită clasică. Deși termenul *conflict lingvistic* fusese utilizat anterior de B. Terracini (Terracini, 1957) și E. Haugen (Haugen, 1966), conceptualizarea lui s-a conturat odată cu apariția lucrărilor lui L. Aracil și ale lui R. Ninyoles, dar, mai ales, la Congresul Culturii Catalane (1975-1977).

În opinia sociolingviștilor catalani, *conflictul lingvistic* este un fenomen complex care înglobează și *diglosia*. După cum s-a menționat la Congres, „conflictul lingvistic apare atunci când se confruntă două limbi cu statut politic net diferențiat, una fiind dominantă (statut oficial, utilizare în viața publică), iar cealaltă dominată. Formele de dominație pot fi diverse: de la cele vădit represive [...] – la cele tolerante pe plan politic și a căror putere represivă este, în principal, de natură ideologică [...]” (Congrès de Cultura Catalana, 1978, vol. I, p. 13) (traducerea ne aparține). Această definiție a conflictului lingvistic nu numai pune în evidență relația dintre situația socială și situația lingvistică, dar și insistă asupra faptului că situația lingvistică depinde, în mare măsură, de situația socială. Cu alte cuvinte, co-variațiile observabile între situația socială și situația lingvistică sunt condiționate, în general, de fenomene sociale.

În această accepțiune, noțiunea de *conflict lingvistic* poate fi aplicată cu referire la orice comunități lingvistice diferite care coabitează în cadrul unei formațiuni statale din momentul în care una dintre

aceste comunități are, *de facto sau de jure*, vreun oarecare privilegiu asupra altor comunități. Practic, nici unul dintre statele moderne nu este în măsură să evite o atare situație, cel puțin pe o anumită porțiune a teritoriului său, cu atât mai mult cu cât o situație stabilă din punct de vedere juridic poate deveni instabilă din punct de vedere social, din cauza unor schimbări, în aparență, minore.

Conflictul lingvistic poate fi latent sau acut, în dependență de condițiile politice, sociale și culturale (Ibidem). Astfel, timp de mai multe secole, datorită nivelului relativ scăzut de centralizare a formațiunilor statale, gradului neînsemnat de participare a maselor la gestiunea statului, atribuirii de competențe în materie de guvernare administrațiilor locale, situațiile de conflict lingvistic erau mascate. De exemplu, înlocuirea limbii celtice cu limba latină în provinciile din Galia s-a operat, pe parcursul mai multor secole, aproape neobservat de populația autohtonă, în pofida unei exterminări parțiale a acesteia. Odată cu creșterea nivelului de centralizare a statelor moderne, dominația lingvistică devine vădită și provoacă rezistența vorbitorilor limbii dominate. Cu atât mai mult cu cât *diglosia* semnifică o dublă injustiție: dominarea unei limbi de către o altă limbă și, deseori, denegarea identității naționale a unui popor. Nu întâmplător procesul de renaștere națională în Republica Moldova a fost marcat de dorința populației autohtone de a-și redefini propria identitate.

După cum arată practica

lingvistică internațională, situația de *diglosie* relativ stabilă, unde fiecare limbă are o anumită (anumite) funcție (funcții) și, în virtutea căruia fapt, o anumită poziție în comunitatea lingvistică națională, poate să evolueze în două direcții posibile: 1) eliminarea limbii dominate de limba dominantă (*substituirea*) și 2) emanciparea limbii dominate având drept rezultat dispariția din uz a limbii dominante (*normalizarea*) (Aracil, 1965; Ninyoles, 1969; Bernardó, 1976; Vallverdu, 1979 a). Drept exemple de normalizare pot servi succesele obținute de limbile maghiară și cehă în statele respective în raport cu germana, pe când substituirea poate fi ilustrată pe baza limbilor cornică și dalmată care au fost total asimilate de engleză și sârbo-croată.

Este evident că noțiunea de *conflict lingvistic* implică prezența anumitor contradicții între limbile în contact. După cum a fost menționat *supra*, aspectele strict lingvistice ale conflictului pot avea drept rezultat una dintre cele două soluții finale: fie substituirea, fie normalizarea. La rândul său, conflictul lingvistic nu reprezintă decât o fațetă a unui conflict social mult mai complex, limba fiind simbolul unui comportament social. Prin urmare, chiar dacă, de-a lungul timpului, protagoniștii conflictului social și lingvistic se schimbă, situația de conflict persistă și are tendința să se reproducă în noile condiții.

În această ordine de idei, apare întrebarea firească dacă orice situație de *diglosie* generează, în mod obligatoriu, conflictul lingvistic. Sociolingviștii care es-

timează că există două tipuri de diglosie – *diglosie neutră* și *diglosie conflictuală* – răspund negativ la această întrebare. Conform opiniei acestora, în situația de diglosie neutră conflictul lingvistic este neutralizat la nivel ideologic și, prin urmare, nu este un indicator al tensiunilor sociale reale (Vallverdu, 1979 b, p. 21).

Deși exemplul Elveției propus de F. Vallverdu pare să susțină această teză, noi considerăm că nici acest tip de diglosie nu poate fi conceput în afara schemei conflictuale. Sigur, în cazul diglosiei neutre nu este vorba de un conflict vădit, dar, mai curând, de un anumit raport de forțe care s-a instaurat (provizoriu) și care poate suferi schimbări odată cu înțelegerea tensiunilor sociale sau sub influența unor factori din exterior. Astfel, sunt cunoscute tendințele de elvetizare a germanei din Elveția în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Pe de altă parte, diglosia elvețiană funcționează conform unor reguli destul de riguroase, care nu pot fi încălcate. Aceasta înseamnă că utilizarea idiomurilor în contact este strict determinată din punct de vedere social și că nerespectarea acestor norme nu este deloc inofensivă. Din punctul nostru de vedere, această diglosie neutră este bazată pe un echilibru destul de instabil numit și „echilibru parțial” (Aracil, 1965, p. 5), care se poate modifica destul de repede.

Una dintre particularitățile teoriei catalane a *conflictului lingvistic* constă în faptul că acest concept a fost elaborat nu numai ca instrument de analiză, dar și ca

mijloc de revendicare a drepturilor comunității lingvistice catalane. Noi nu vom critica această luare de atitudine, întrucât considerăm că știința nu poate fi cu adevărat neutră. Am menționat acest lucru doar în măsura în care vom încerca să extrapolăm conceptul de *conflict lingvistic* și asupra altor situații lingvistice. În acest scop, o formulare mai generală a acestui concept pare să fie necesară.

Așadar, după părerea noastră, unul dintre avantajele conceptului de *conflict lingvistic* în comparație cu cele de *bilingvism* și *diglosie* constă în faptul că primul nu se mărginește la simpla constatare a diferenței funcționale a idiomurilor vorbite în cadrul unei formațiuni statale, ci ține cont și de diferența de statut și de prestigiu al acestora. Astfel, noțiunile de limbă dominantă și limbă dominată, care apar sporadic în unele publicații asupra diglosiei (Couderc, 1976), devin noțiuni centrale în definiția conflictului lingvistic. În același timp, neutralitatea afișată de sociolingviștii americani nu mai este posibilă: conflictul lingvistic tinde spre una din cele două soluții finale, toate celelalte situații bazându-se pe echilibre instabile. Un alt avantaj al teoriei conflictului lingvistic rezidă în dinamizarea conceptelor statice propuse de Ch. Ferguson și J. Fishman: diglosia este un fenomen extrem de dinamic care, de cele mai multe ori, nu poate fi explicat decât din punct de vedere istoric, întrucât limbile implicate constituie fie niște poli de atracție, fie niște poli de respingere.

Pe de altă parte, se creează

impresia că noțiunea de *funcție* (care este capitală în acest context) este uneori subapreciată în cadrul acestei teorii. Astfel, într-o societate monolingvă funcția limbii este clară: comunicarea globală (în orice situație posibilă). În societățile bi- și / sau plurilingve, în afara funcției de comunicare, putem desprinde și funcția de diferențiere, fiecare idiom îndeplinind doar parțial funcția comunicativă globală. Din acest punct de vedere, o limbă va continua să fie utilizată de locutorii săi atât timp cât ea va deține o parte din funcția comunicativă globală. Începând cu momentul când această funcție este pierdută, limba în chestiune riscă să dispară. De aceea, păstrarea anumitor funcții comunicative constituie o condiție primordială pentru supraviețuirea limbilor dominate.

CONCLUZII

Pe baza celor expuse mai sus, putem afirma așadar că realitățile desemnate prin termenii *bilingvism*, *diglosie* și *conflict lingvistic* sunt diferite. Drept criteriu de diferențiere a acestor fenomene poate servi modelul de analiză cu intrare dublă *individual-social*.

Bilingvismul este un tip de comportament al *individului* care utilizează alternativ, în cadrul comunității lingvistice, din necesități efective de comunicare, două idiomuri diferite. Din perspectiva bilingvismului, comutarea de la un cod la altul nu are, în mod necesar, o semnificație social-contextuală. Multe dintre schimbările de cod (de la o limbă la alta) pot fi considerate ca funcționând în variație liberă. Sub inciden-

ța bilingvismului, întră și comutările care țin strict de rațiuni psihologice și / sau personale: dorința vorbitorului de a spori expresivitatea enunțului, stări emoționale specifice etc. În această viziune, bilingvismul constituie obiectul de studiu al lingvisticii și psihopedagogiei.

Diglosia este un fenomen *social* care se bazează pe inegalitatea de statut social al idiomurilor în contact. Ea implică prezența unor contradicții între limbi, care generează *conflictul lingvistic*. *Diglosia* ca sursă de conflict poate avea drept rezultat două soluții posibile: substituirea sau normalizarea. Identificarea și analiza *diglosiei* este legată de examinarea fenomenului social de *dominație-subordonare*. Dimensiunea socială a noțiunii de *diglosie* a contribuit la încetățenirea în sociolingvistică a acestui concept care devine din ce în ce mai operațional.

Diglosia și *conflictul lingvistic* sunt noțiuni similare. Avantajul conceptului de *conflict lingvistic* în comparație cu cel de *diglosie* constă în faptul că noțiunile de *limbă dominantă* – *limbă dominată* devin elementele centrale de analiză.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Aracil, L. V., *Conflit linguistique et normalisation linguistique dans L'Europe nouvelle*, Nancy, 1965.
2. Bloomfield, L., *Language*, New York: Holt, 1933.
3. Bernardó, D., *Catalogne-Nord: le traumatisme de la coupure*, în *Plurilingvisme et dialectologie*, 1976, n. 7, p. 5-27.
4. Berruto, G., *Lingua, dialetto, diglossia, dilalia*, în Holtus, G.; Kramer,

- J. (eds.), *Festschrift für Zarko Muljadic, Romania et Slavia Adriatica*, Hamburg: Helmut Buske Verlag, 1987, p. 57-81.
5. Congrès de Cultura Catalana, Resolucions, Vol. I-III, Barcelona, 1978.
6. Charpentier, J-M., *Quand et où parler du bilinguisme et de diglossie? Le problème des pidgins et des patois quasi assimilés dans le cas du bichelamar de Vanouatou (ex-Nouvelles-Hébrides) et du patois francisé du Poitou*, în *La linguistique*, 1982, vol. 18, n. 1, p. 65-84.
7. Couderc, Y., *D'après Ninyoles, Idioma i prejudici, le problème linguistique en Occitanie*, în *Cahier du Groupe de recherches sur la diglossie Franco-Occitane*, Montpellier, 1974, n. 1, p. 1-15.
8. Couderc, Y., *A propos du francitan*, în *Cahier du Groupe de recherches sur la diglossie Franco-Occitane*, Montpellier, 1976, n. 3, p. 1-17.
9. Ferguson, Ch. A., *Diglossia*, în *Word*, 1959, vol. 15, n. 2, p. 325-340.
10. Fishman, J. A., *La sociolinguistique*, Bruxelles, Labor, Paris, Nathan, 1971 a.
11. Fishman, J. A., *The sociology of language: an interdisciplinary social science approach to language in society*, în Fishman, J. A. (ed). *Advances in the sociology of languages*, vol. I. The Hague, Mouton, 1971 b, p. 217-404.
12. Fishman, J. A., *Bilingualism with diglossia and without diglossia; diglossia with and without bilingualism*, în *Journal of Social Issues*, 1967, vol. 23, n. 2, p. 29-38.
13. Fishman, J. A., *Sociolinguistic perspectives on the study of bilingualism*, în *Linguistics*, 1968, n. 39, p. 21-50.
14. Gumperz, J. J., *Linguistic and social interaction in two communities*, în *American Anthropologist*, 1964, n. 2, p. 37-53.
15. Jardel, J-P., *De quelques usages des concepts de bilinguisme et de diglossie*, în G. Manessy et P. Wald (éds.), *Plurilinguisme: Normes, situations, stratégies*, Paris, l'Harmattan, 1979, p. 26-37.
16. Haugen, E., *Bilingualism in the Americas: a bibliography and research guide*, University of Alabama, American Dialect Society, 1956.
17. Haugen, E., *The Norwegian Language in America. A study in bilingual behavior*, 2 vols, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, Vol. 1, *The Bilingual Community*, 1953.
18. Haugen, E., *Language Conflict and Language Planning. The Case of Modern Norwegian*, Cambridge, Harvard University Press, 1966.
19. Kloss, H., *Types of Multilingual Communities: A discussion of Ten Variables*, în Lieberman, Stanley (eds.), *Explorations in Sociolinguistics*, Bloomington, Haga, 1966, p. 7-17.
20. Kremnitz, G., *Une Alsace bilingue?*, în *Lengas*, 1980, n. 7, p. 93-112.
21. Lapiere, J.-W., *Le pouvoir politique et les langues*, Paris, Presses Universitaires de France, 1988.
22. Marouzeau, J., *Lexique de la terminologie linguistique*, Paris, Geuthner, 1951.
23. Mackey, W.F., *The description of bilingualism*, în Fishman, J. A., (ed.), *Readings in the Sociology of Language*, Mouton, The Hague-Paris, 1968, p. 554-584.
24. Martinet, A., *Eléments de linguistique générale*, Paris, Colin, 1969.
25. Martinet, A., *Bilinguisme et diglossie. Appel à une dynamique des faits*, în *La linguistique*, 1982, vol. 18, n. 1, p. 5-16.

26. Ninyoles, R. L., *Conflicte lingüística valenciana*, València, Barcelona, 1969, 184 p.

27. Psichari, J., *Un pays qui ne veut pas sa langue*, în *Mercure de France*, I-X, 1928, p. 63-120.

28. Pauwels, A., *The Concept of Diglossia in the Study of Language Maintenance in Australia*, în Veit, Walter (Hrsg.), *Antipodische Aufklärungen – Antipodean Enlightenments*, Festschrift für Leslie Bodi, Frankfurt a. M, Bern, New York, 1987, p. 355-365

29. Rafitoson, E., *Aspects de la diglossie français/malgache. Bilinguisme et diglossie*, în Juillard C., Calvet L.-J., (éds.), *Politiques linguistiques, mythes et réalités. Actes des premières Journées scientifiques du réseau „Sociolinguistique et dynamique des langues” de l’AUF.*, Dakar (Sénégal), 16-18 décembre 1995, Montréal: AUPELF-UREF, 1996, p. 271-276.

30. Tabouret-Keller, A., *Entre bilinguisme et diglossie. Du malaise des cloisonnements universitaires au malaise social*, în *La linguistique*, 1982, vol. 18, n. 1, p. 17-43.

31. Tabouret-Keller, A., *Plurilinguisme et interférences*, în Martinet, A. (éd.), *La linguistique: DENOËL*, 1972, p. 305-310.

32. Terracini, B., *Conflitti di lingue e di cultura*, Venezia, 1957.

33. Tollefson, J., *Language policy and the meanings of diglossia*, în *Word* 1983, n. 34, p. 1-9.

34. Vallverdu, F., *La normalització lingüística a Catalunya*, Barcelona, 1979 a.

35. Vallverdu, F., *Dues llengües: dues funcions? Per una història socioa lingüística de la Catalunya contemporània*, Barcelona, Ed. 62, 1979 b.

36. Weinreich, U., *Languages in Contact: Findings and problems*, New

York, Linguistic Circle of New York, 1953.

37. Губогло, М. Н., Развитие двуязычия в Молдавской ССР, Кишинев, Штиинца, 1979.

38. Исаев, М. И., Социолингвистические проблемы языков народов СССР, Москва, Высшая школа, 1982.

39. Швейцер, А.Д., Современная социолингвистика. Теория, проблемы, методы, Москва: Наука, 1977.

NOTE

¹ Acest fenomen constă în încălcarea normelor lingvistice ale unuia dintre idiomurile aflate în contact, sub influența celuilalt. Din punct de vedere antropologic, menționa U. Weinreich, interferența lingvistică este considerată ca o fațetă a difuzării culturale și a a[d] culturației (Weinreich, 1968, p. 4).

² În lucrarea de față desemnăm prin idiom orice sistem sociocomunicativ, indiferent de natura și / sau statutul său de limbă sau de variantă a acesteia.

³ L. Bloomfield consideră bilinguismul drept „the nativelike control of two languages” (Ibidem, *op. cit.*). În opinia lui E. Haugen, bilinguismul este capacitatea individului de a produce „complete meaningful utterances in the other language” (Ibidem, *op. cit.*). Dicționarul de termeni lingvistici sub redacția lui J. Marouzeau atestă următoarea definiție a acestui fenomen: „Qualité d’un sujet ou d’une population qui se sert couramment de deux langues, sans aptitude marquée pour l’une ou pour l’autre” (Ibidem, *op. cit.*).